

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԿԱՖԱՆԵՐ

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ԿԵԶԱՌԵՑԻ

Մեր միջնադարեան քերթողներէն եւրեքը, Խաչատուր Կեչառեցի (Ֆ 1331), Գրիգորիս Կիթ. Աղթամարցի (Ֆ 1557), և Զաքարիա Եպս. Դնունեաց (Ֆ 1554 էն վերջ), Մեծն Աղեքսանդրի Պատմութիւնը զարդարած են բազմաթիւ մանր տաղերով, որոնք անշուշտ կ'երգուէին պատմիչ աւուղներուն կողմէ: Մեր Մատենադարանի թ. 1136 Զեռագրին մէջ (= Գ) Կեչառեցիի տաղերուն եղանակը նշանակուած է «Յիսուս Որդւոյ գոյն»: Երկուքն ալ գրուած են 4+4 չափի վրայ: Հոս Կեչառեցիի աւունով հրատարակուող երեք տասնեակ Կաֆաները կը ներկայացնեն մէկ չորրորդը միայն իր գրածներուն: Կեչառեցին իբր քերթող այս Կաֆաներուն մէջ կը հանդիսանայ աղքատ տաղաչափ մը, առանց բանաստեղծական ճոխութեան և գրական արուեստի. ան յաճախ կը բռնազօսէ հայրէն բառերը և քերականութիւնը, որպէսզի տաղերը ութ ոտքի սահմանէն դուրս չելլեն, Կեչառեցիի Կաֆաները հետեւաբար կ'ընային գոհացում տալ ժողովուրդի խոնարհագոյն խաւերուն միայն. քիչ մը աւելի բարձր զարգացում և ճաշակ ունեցողներ պիտի պահանջէին համապատասխան աստիճանի գործ մը: Այդ գործը հետագային կատարած է բաւական յաջողութեամբ Գրիգորիս Կիթ. Աղթամարցի, գրելով Կաֆաներու աւելի գեղեցիկ, իմաստալից և ընդարձակ շարք մը:

Առ այսմ յայտնի չէ թէ բացի վերոյիշեալ երեքէն ունեցած ենք ուրիշ քերթողներ ալ որ գրած ըլլան Կաֆաներ և մնացած անյիշատակ: Սաչափը յայտնի է որ ծանօթ երեք քերթողներուն Կաֆաները մասամբ չփոխուած են իրարու հետ, վասն զի ձեռագիրներու մէջ Կեչառեցիի և Աղթամարցիի գրածները մին միւսին հոտեւէն և իրարու հետ խառն օրինակուած են, քիչ անգամ լուսանցքի վրայ կրելով հեղինակին անուան սկզբնատառերը:

Մեր այս աշխատութեան նպատակն է կարելիութեան սահմանին մէջ ճշգրէ և զատիկ Խ. Կեչառեցիի և Գ. Աղթամարցիի վերաբերող Կաֆաները: Որոշակի այս երկու հեղինակներուն պատկանող Կաֆաները զատելէ յետոյ, սակայն, կը մնան մեծ թիւով ուրիշներ, որոնք կրնան վերաբերուիլ մէկուն կամ միւսին, և կամ բոլորովին այլ տաղասացներու: Ասոնց ևս ճշգրտմը կը մնայ ապագային:

Ա.

Ով վաթուրէ նեֆանիբոս,
որ քաղաւոր իր յեփպոսոս,
ոչ քե հրգաւր ձեռամբ հաբոս,
այլ լականովդ պոթիպոս,
գիտակ եղեալ ճկար ու անոս,
գնեսու եւ զմոռուդ ամեալ ամսոս,
հալածական լինիս ախոսոս,
դիմեալ յաբեռն յալաւմիոս:

Բ.

Ձկնկանն եղեալ իւր առաջի,
դիւքեք պաթեք զմոմն ի ջրի,
չած.աւ յաղթել զինքն ի կուի,
և առեալ զամուրն եփպոսոսի.
և ապա հմարել մոգրն մոլի,
փախեալ յաբխարհն Պելլոսի:

Գ.

Մոլի եւ ծանեյալ աբխարհաւոր,
որ գեփպոսոս շուս կոռուսոր,
զարբայական քաղքն բոլոր,
և ածօթանացրդ գիրկ ամեր:

Ա. — Տող 2, էիւր, ԲԵ: էր, 8:

4, պոթիպոս, ԲԵ 8:

6, ամեալ, քերթեք, Կ 7:

8, բամբիւն, Կ: — 2 ունի տարբեր չափով և բառերով այոպէս. եւ վաղաշու նեփտանիփոս թաղաւոր: Կ. լուսանցքի վրայ ունի Խ. Կե. սկզբնատառերը հեղինակին անուան:

Բ. — 2, դիւքեք զմոմն պատկերն ի ջրի, ԲԵ: Դիւքեք զպատկերն մոմ ի ջրի, Կ:

3, չած.ն յաղթեք, ԲԵ: Զատուածոք, Կ:

5, հնարեալ, ԲԵ: իմարեալ, Կ:

Գ. — 1, կը պահի՞ ծանե, Ա:

4, ամաւթալեանցը, Բ: յամթալեանցն,

Կ: 2, ունի սապէս.

«Մերդ վալա՞» աբխարհաւոր,
զի եփպոսոս շուս կոռուսոր,
զարբայական քաղքն բոլոր,
կակաւր բամպալըն գրկեցեք»:

Գ.

Ջրսուներ երազդ որ դու տեսար,
ով փրկիպէ մօլոր ւ յիմար,
ոչ թէ տեսիլ է բնակաբար,
այլ կախարդիմն առուեստահմար,
դու զգեցիպսոս առնես հանգար,
եւ նա խոցէ զեղ մահաւար:

Ե.

Մոզրն հնարիւք ի նա հայեց,
ըզկիմդ ի քնն յափեսակեց,
զըսպառնայեաց ձայնրդ լրսեց,
եւ ի վիտապ կերպարանեց.
ապա նրման ամպոց գոչեց,
եւ հաւաբար զինքն անյայեց:

Զ.

Տեսանէ զծիրն նահանջման,
զեար ասեղացն ընդհանրական,
Նեֆանիբոս այս զիսնական,
վարժ եւ ընթիւ յայս գործ ւ ի բան.
զկուտնոս եկեալ երկնից բերման,
զիտել ըզբայտ ծընընդական,
ասաց թէ ծամ է արձակման,
ծնանիլ զարայոյ հանդիսական:

Է.

Քեզ երանի Ոլումպիաս,
մանուկըդ քաջ եւ անպակաս,
աշխարհակալ լինի անհաս,
բայց մեռանի՜ օտապ ւ անաւրհաս:

- Դ. — 1, առաւ է երազըն զոր տեսար, Զ,
3, տեսել է բնաբար, Կ: բնաբար, Զ,
4, կախարդաց, ԲԿ: արուեստ և նաբար,
Կ: կախարդեմ, Զ Ե,
5, առնուս խանդար, Բ: առնեղ խան-

- Ե. — 1, ի նա հայեց, թե՛նահարեց, ԲԿ:
6, զինքն յայտնեց, Բ:.
2, առնի բոլորովին տարբեր ձևով.
«Դու որ յերազդ անկար,
հնարիւ մոզպիտիմ յարեցար,
թոզեր գեղկիմըդ ով յիմար», եւն:

- Զ. — 1, ծերն նահանջանման, ԲԿ:
3, գիտական, Գ:
4, յայս գործ, ի գործ, Բ: վարժ, վարք, Կ:
5, եկեալ, բերեալ, Բ: բերե, Կ: կուտ-
նոս, Կ:
6, ըզբայտըն ծընընդեան, ԲԿ: զբարե, Գ:
8, ծնանիս զարքայն, ԲԿ: ծնիլ զար-
քատ, Գ:

- Է. — 2, եւ, է, ԲԿ:
4, մեռանի՜ շուտ և անօրհաս, Կ:

Ը.

Մընար ծաղիկ թեզեցեաց,
ոս վայելուչ ի յանձառաց,
ինձն ի քարէ ձագ արծրաց,
բազուկ եւ թեւ ըմբամարաց:

Թ.

Ջուտակազուրիս ձիւս ւ երկվար,
տառոց աճէ կինչ եւ դրժար,
ով փրկիպոս զայդ որ տեսար,
տուր ի պանծս զընդամաբար.
մինչ երեւի կայտառն ի յար,
Աղեհանդրոսն հրմաբար,
զովաւ թիւք երկրի յերկար,
ծով չի ցամաք ընդհանրաբար:

Ժ.

Քեպէս կարի ուսուցանես,
ծանօթ ասեղոյ ըզդա առնես,
Նեֆանիբոս դու զեղ տեսցես,
եւ ի դմանէ դու մահ ըմպես:

ԺԱ.

Տարեալ ընկեց ի խորխորաս,
զՆեֆանիբոս ի գործ 'ու յարաս,
եւ ջախջախեաց զսկերսն ի խախս,
զխաբոլ մոզին անարգանաս:

ԺԲ.

Շաս քաղտեաց մարգարեից,
բարձեալ զասուած իւրեանց յուսից,
յառաջ եկեալ վնիին պեւից,
ւ եղանակեմ երգ զովեսից.
տա՛հ եմ եկալ յաշխարհ բնաւից,
արեալածին քաղաքամից,

- Ը. — 3, ինձ քարէ ձագ ի արծրաց, ԲԿ:
4, առնուս խանդար առնեղական, Բ: ա-
ռնեղ խանդար յոտնեղական, Կ:

- Թ. — 2, կինչ, ԲԿ:
3, փրկիպէ, ԲԿ: զերդ որ տեսար, Գ:
4, ի պանծ, ԲԿ:
8, ծովու ցամաք, Բ Ե Կ Ե: ծովի ցա-
մաք, Գ: ընտանեբար, Կ Ե:

- Ժ. — 2, տառեղաց զոս, ԲԵ: տառեղաց զայ,
Գ: տառեղաց ծանօթ զոս, Կ:
4, զի ի դմանէ . . . կըրես, ԲԵԿ: և
մահ ի դմանէ զմպես, Գ:

- ԺԱ. — 1, շարեալ, ԲԵ:
2, զործոց յարատ, ԲԵ: զործով արատ,
Գ: զործոց արատ, Կ:

- ԺԲ. — 2, զյատուածն, ԲԵ: զկատուածն, Ե:
3, այնքով պետի, ԲԵ:
5, ինչ յերկր, ԲԵ:

բայց **հեղ** նրան **ի** հողանից,
չե ո՛հ տեսել յազգս Ադամից,
խելօք խիկար եւ յիմաստից,
եւ յաջողած **ի** գիր բախտից:

ԺԳ.

Ձայն արար ձայն արար,
փող բնարին ձայն արար.
հաներ բզբուրդ քո ջուհար,
ւի յերվարդդ քո հեծար,
զամբոխիդ **ի** հանդէս տարար,
զաւրաւ զաւրաւիդ եղար,
ի Դարեհի հանդէպ հասար,
նախառն բոլոր անցար:
Փոքորակի պէս խառնեցար,
տոճըլաբար դու բարձրացար,
առեւծապէս խորոխացար,
Փազանաբար արձակեցար,
փառք այն արարչին արդար,
որ յաջողեաց նա **հեղ** յերկար:

ԺԵ.

Խառնամբոխ մեծ հանդիսիս,
Աղէհանդրու եւ Դարեհիս,
սուսերամերկ կարաւանիս,
անապարեալ ռազմի գրնդիս,
դիաբաւալ արեան ծովիս,
նախոր եւ նակաս **ի** լայն դաշտիս,
կեսն վայեն յասպարիսիս,
կեսն վառ տանն յաջողակիս:

ԺԶ.

Դարեհ, դարձաւ ալամդ **ի** չար,
բախտըդ նենգեց **հեղ** չարաչար.

7, նրման հողեղիւնից, ԲԵ:

8, տեսեր ազգս, ԲԵ: Տեսեալ, Ն: Արա-
մից, Ն:

9, եւ, Ի, ԲԵ:

10, **ի** գիր, գիրքն, ԲԵ:

ԺԴ. — 8, հակառէն, Դ:

10, Այս ասդի վերջաւորութեան Դ. ա-
ւելցուցած է կարման կէտեր և կցած
բաւորութիւն ուրիշ կապի մը (էջ 399
- 400 ծնթ. 1): Նոյնը գրեթէ անփո-
փոխ արտաստուած է Մ. (էջ 236):

ԺԵ. — 1, հանդիսին, Դ:

4, ուտի, Դ:

6, **ի** լայն, Ի մէջ, Դ:

7, կէսք վայ տան, Դ:

8, կէսք վայ տան, Դ:

Այս կապան Սիսուանէն նոյնութեամբ
արտաստուած է Մ. (էջ 236):

դարձի[ր է] յես, ւարա **հեղ** նախ,
հան արտասուս անճեւաւար.
բանդ **ի** վերուս է անընար,
խափանեցաւ խորհուրդդ անկար:

ԺԶ.

Այս Հովերոս Զմիրունացի,
Ներդամբիղեայ ծրնունդ յայսնի,
հերթաբանող հերականի,
բացայայտող տրամից տառի:
եւ յառնեցիքն սոս որդի,
հոսմամբ առ հուպ զարեալարի,
ոչ հիանայ ընդ վազն յայսնի,
հաշազնաբար ափըն գետի,
այլ զներքողեանն Հովերունի,
բաղկացական բան գովեսի.
այսպէս եւ առ դու **ի** մքսի,
ծոյլ եւ ծանեակ **Կեչառեցի**:

ԺԷ.

Հիւանդին Ասուած է դեղ, որ մահու տէր է
եւ կենաց,
զհափմըն սաբաբ տանն, խելօքն է բանս
տաացած,

ԺԵ. — 3, Կարթագոնի մէջ առնուած զիրերուն
տեղը բաց է մնացած ձեռագրիս
մէջ, — չեաւ, Դ: Այս կապան ևս
Սիսուանէն նոյնութեամբ արտա-
ստուած է Մ. (էջ 236):

ԺԶ. — 1, Այս Հովերոս Զմիրունացի, Բ:

2, ձեր Ղամբիթեա, Բ:

4, բամից, Բ:

5, ձոր և արձայն Մակեդոնի, Բ Գ Դ

7, Յառնեցիքն սոս որդի, Գ: Առնեցիք-

ցոս որդի, Գ:

6, զով է ի տաղն Աքիւլոսի, Բ: Գով է

ի տաղն Աքիլոսի, Գ 8, Ակիլոսի

Դ 8:

7, յայսնի, աբի, Բ 8, հիւանալ . . . աբի,

Դ:

9, Հովերոսի, Բ:

10, բանք, Բ: Զմիր, բան Դ 12, Դ 12:

11, զու առ, Բ 8:

12, ծանեալք Կեչառացի, Բ: Ծուլ և ծա-

նակ, Դ 14: Ծանակ, Թ:

Ծոյլ եւ ծանեակ բանածեղ տեսի Դ 1.

ԺԵ. — 1, աւ, Գ: Հիւանդին . . . զեղ է, Գ:

եւ տէրն է, Մ 8:

2, հէքին ալ սեպեղ տանն, խելաւք-

նուն . . . Բ Ե Կ: Խելաւքնուն, Մ 8:

ԿՐՕՆԱ-ԲԵՐՈՅԵԿԱՆ

ՄԱՀ ԵՒ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆ

Ո՛ր ոք՝ թերեւս ամբողջ մարդկային պատմութեան մէջ, մահուան պատճառած ցաւը այնքան ուժգնօրէն զգացած է որքան Ֆէոտորօֆ: Անիկա տարիներով խօսի՜ փափաքը սնուցած է մեռելները ետ՝ կեանքին կոչելու: Մինչ Ռօզանօֆ կը մտածէ այն մանուկներուն՝ որոնք պիտի ծնանին և կը մխիթարուի ապագայի յարանորոգ կեանքով: Ֆէոտորօֆ կը մտածէ այս աշխարհէն միանգամ ընդմիշտ մեկնած իր սիրելիներուն և նախահայրերուն մասին, ու հոն՝ խորապէս կը տրամի միշտ մտածելով մահուան յառաջացուցած տառապանքին: Իրեն համար մահը մեծագոյն չարիքն ու գերագոյն տառապանքն է: Ուստի չենք կրնար կրաւորական կեցուածք մը ունենալ մեծագոյն այդ չարիքին առջև: Ոչ թէ սերնդա-

գործելով մահուան վրայ յաղթանակ մը տարած կ'ըլլանք, այլ՝ մեռելները յարուցանելով և կամ ձերուները երկտատարգացնելով: Անշուշտ մեռելներուն և իր նախահայրերուն հանգչպ իր այս զգայնութիւնը ցոյց կուտայ Ֆէոտորօֆի բարոյական հասկացողութիւնը: Մարդը այս աշխարհի վրայ ծնունդ պէտք է տայ նոր կեանքերու և կեանքերը պէտք է յարատեհն յաւիտեան: Ինչ որ ալ ըսենք Ֆէոտորօֆի մեռելները յարուցանելու տեսակէտին շուրջ, այս պարագան կը մնայ — այսպէս ըսելու համար — Ֆէոտորօֆեան վարկած:

Իրականութեան՝ ինչպէս նաև օրաշի բաժին մը կայ Ֆէոտորօֆի մահուան հանգչպ կեցուածքին մէջ: Մահուան խորհուրդին սխալ հասկացողութիւնը և սխալ մեկնութիւնն է ան: Հակառակ որ խորապէս հաւատացեալ Քրիստոնեայ մըն էր, յայտնապէս ձախողեցաւ մահուան փրկարար նշանակութիւնն ու խաչին խորհուրդը ըմբռնելէ: Մահը ի վերջոյ իրեն համար անցման վայրկեան մը չէր, ուրկէ անհրաժեշտաբար պիտի անցնի ամէն մահականացու:

Ռօզանօֆ ընդհակառակը, մահուան փրկարար նշանակութիւն մը կուտար: Երկուքն ալ առանձնապէս կը պայքարէին մահուան մեծ իրողութեան դէմ, բայց հակառակ բեռներու վրայ կեցած զայն յաղթահարելու համար մին՝ կ'առաջադրէր սերնդագործութիւնը, իսկ միւսը մեռելները յարուցանել:

Ֆէոտորօֆի տեսակէտին մէջ ճշմարտութեան աւելի լայն բաժին մը կայ. բայց շատ միակողմանի ճշմարտութիւն մը: Մահուան նշանակութիւնը ուրանալով չէ որ զայն յաղթահարած կ'ըլլանք: Մահը, յաւիտենութեան յայտագրումն է և տարօրինակ է ըսել որ մեղաւոր այս աշխարհին մէջ յաւիտենութիւնը սարսափ և տառապանք կը յառաջացնէ մենէ ներս . . .

Մարդկային ընկերութիւնը նուիրակա-նացած սովորութիւններ ունի, ու այդ սովորութիւնները դարբնու ընթացքին կրկնուելով աւանդութիւն և անշնչելի իրականութիւն եղած են. դարձեալ տարօրինակ է ըսել որ մարդ կը վախնայ, կը սարսափի արկածով մը կամ վարակիչ հիւանդութիւնով մը մեռնելէ. բայց չի վախնար ու հերոսութիւն կը նկատէ պատերազմի

զոր եւ իմաստուն խօսիւք Գաղիանոս բազմաց վրկայեաց, հրամանն ի վերուստ պիտի, որ [ազնի] բր-ծիկերն գոված:

ԺԸ.

Հաւատալէս քառ զձառեղ ի քառ լիւր աւերդակ և ասեմ հեղ վառ, զաշխարհակալդ տաւ և քառ, որ հեղ ասեմ յոյլդ քաբառ:

Ն. ԵՊՄ. ԵՐՈՎԱԿԱՆ

(ՄԳճԱԳԵԽԱՐ ԵՐԶՈՐԴՈՎ)

3, Թէ ըզձալիս ասեմ, և զլիւման բազմաց վկայած, Բ Կ: Զալիսոս, Ե Գ: Գալիսոս, Բ:

4, որ աւգիւ, Բ Ե Մ Ե: որ հարտար, Գ, ետքէն աւելցուած տողամիջին, Կոտտանեանցի օրինակը լուսանցքի վրայ ունի հեղինակի անուան ըս-կընդատառերը, Խ. Կ: (էջ 121).

ԺԸ. — 1, Ի քարը, Բ Ե: Հօտապան տայր ծառերդ ի հաշ, Դ:
2, Ժառնգակ, Ե:
3, առա, արքայ, Բ Ե: արի հրաշ, Դ:
4, շաղաշ, Բ Ե: շաղա . . . շաղ, Դ:
Գ = Կ: